

ra u knjizi, a osobito problem manipuliranja sa začecem i rođenjem čovjeka ne izgleda dovoljno obrađen, pogotovo uzevši u obzir žive diskusije posljednjih godina u vezi sa „djecom iz epruvete“ i različite stavove moralista u tom pitanju. Čak i literatura o tom problemu relativno je mršava, u usporedbi s ostalom navedenom literaturom.

U cjelini uzevši, ovo djelo veoma je korisno. Ono obrađuje fenomen ljudske spolnosti iz raznih perspektiva i pod raznim kutovima, ali ne daje samo fragmente nego ide za sintezom, toliko potrebnom u naše dane. Djelo je veoma prikladno za sistematski studij, posebno u seminarima i na tečajevima.

Knjiga sadrži obilnu literaturu. Osim one navedene u tekstu na kraju imamo i dodatnu literaturu raspoređenu prema poglavljima, koju su priredili suradnici B. Dinkel i E. Schadel. Djelo upotpunjuju kazalo imena i stvarno kazalo.

Oni koji posegnu za ovom knjigom, naći će u njoj obilje materijala za razmišljanje o značenju ljudske spolnosti i, što je još važnije, dobar putokaz u labirintu raznovrsnih stavova i teorija o spolnosti.

Marijan VALKOVIĆ

Stefan REHRL (izd.), CHRISTLICHE VERANTWORTUNG IN DER WELT DER GEGENWART, Pustet, Salzburg-München 1983, str. 215.

Ova tehnički lijepo uređena knjiga sadrži niz referata o temi „kršćanska odgovornost u svijetu današnjice“. To su zapravo predavanja održana interdisciplinarno (Ringvorlesungen) u zimskom semestru 1981/82. na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Salzburgu. Predstojnik katedre za moralnu teologiju i organizator predavanja bio je Stefan Rehr, koji je ujedno i urednik sveska. Izdavačka kuća Pustet posvetila je knjigu samom uredniku u povodu 70. obljetnice njegova života, tako da je ona ujedno i „Festschrift“ za profesora Rehrla.

Ovaj zbornik ima pet dijelova, a u svemu sudjeluje deset autora sa svojim prilogima (uključujući i urednika-svečara). Oni s raznih područja nastoje osvijetliti pojam „odgovornosti“, tako važan u današnjoj moralnoj teologiji. Prvo uvodno predavanje dao je sam Stefan Rehr, u kojem govori o „katoličkoj moralnoj teologiji kao etici odgovornosti“.

U drugom dijelu pod naslovom „odgovornost za osobu i društvo“ govore tri autora: sociolog Friedrich H. Tenbruck (Tübingen), Odgovornost i moral; teolog i pravnik Theo Mayer-Maly (Salzburg), Pravo i moral; Marian Heitger (Beč), Odgovornost u odgoju za odgovornost. Utješno je čuti sociologa Ten-

brucka kako ističe da moral nije samo rezultanta društvenog razvoja. S druge strane, kaže on, mi smo odgovorni samo za ono što je u našoj moći: „Zlokobna je preuzetnost (hybris) zaboraviti da mi nismo odgovorni za cijeli razvoj svijeta nego samo za ono što je u našoj moći“ (str. 46). Tako još uvijek vrijedi i ona stara: „Čovjek snuje, a Bog određuje“. Theo Mayer-Maly raspravlja o odnosu prava i morala. Autor ističe kako je Franz von Zeidler, glavni urednik utjecajnog „Općeg građanskog zakonika“ iz 1811. god. uveo onu radikalnu odvojenost prava od morala, koju će pravni pozitivizam još više produbiti. Strahote drugoga svjetskog rata, često izvršene na temelju pozitivnih državnih zakona, stavile su takvo poimanje u tešku krizu, pa se danas ponovno govori o vezi između prava i morala, dakako uz potrebna razlikovanja. U prilogu autor donosi i neke korisne tekstove.

Treći dio nosi naslov: „Odgovornost za svijet“. Tu su dva priloga: H. Pietschmann (Beč), Osobna odgovornost i struktura prirodnoznanstvenog mišljenja, i H. Adam (Salzburg), Zaštita okoliša kao obveza u našem svijetu. Pietschmann pravi razliku između „dužne brige“ (Sorgfaltspflicht) i „odgovornosti“ u pravom smislu riječi („Verantwortung“). Dok prva uključuje vjerno vršenje poznatih dužnosti, druga je više u znaku moralne autonomije, kad moramo odlučivati u slobodi, ali odgovorno i prema savjesti. S obzirom na uspjehe prirodnoznanstvene metode, Pietschmann se pridružuje onima koji smatraju da su oni postignuti uz golemu žrtvu svođenja ppčega ljudskog iskustva na prirodnoznanstvene pokuse i logički model.

Govoreći o današnjem ekološkom problemu, H. Adam izbjegava krajnja rješenja, ali s pravom ističe kako ekološko pitanje uključuje novi stil života. U tom smislu on daje i neke korisne natuknice, kako za širi društveni život tako i za osobno područje.

Četvrto je poglavlje u znaku etike međuljudskih odnosa: N. Leser (Beč), Opaske o problematici političke etike, i J. Gründel (München), Osnovne crte kršćanskoga spolnog morala. Leserov prilog (preuzet iz već objavljene knjige) s pravom ističe problematičnost govora o nekoj vrsti „kršćanske politike“. Kršćanstvo daje samo opći antropološko-etički kontekst, koji je veoma važan, ali ne daje konkretnih operativnih smjernica. On ujedno pravi razliku – dakako neadekvatnu – između učenjaka koji je većinom etičar načelnih stavova (Gesinnungsethiker), i političara koji ima pred očima prvenstveno mogućnosti ostvarenja (Opportunitätserwägungen). Poznati minhenski moralist J. Gründel govori o racionalnosti kršćanske etike, ali ne u smislu apstraktnog racionalizma nego o racionalnosti kao konvergenciji mnogo čimbenika, pozivajući se pri tom izričito na poznato tumačenje kardinala Newmana (moralna odluka kao „kabel“ od mnogo žica, plod

čovjekova „illative sense“). On daje ujedno osnovne kriterije za kršćansko vrednovanje spolnosti: ono treba da je integralno, personalno, društveno i transcendentno. Govori i o „zakonu postupnosti“, ali čini se da bi nakon Biskupske sinode 1980, Papina govora na zaključku te Sinode i dokumenta „Familiaris Consortio“ toj temi trebalo posvetiti više pažnje.

Dva članka u petom dijelu obrađuju „odgovornost za ljudski život“: F. Bockle (Bonn), Pravo na život (etičko vrednovanje pobačaja), i E. Ringel (Beč), Pravo na smrt? (Problematika samoubojstva). Bockle iznosi svoje gledište u pet teza. Teze su važne i teške, kao što je i sama stvar. U 2. tezi Bockle zastupa svoje češće zastupano gledište da se u strogom antropološkom smislu ne može govoriti o stvarnom postojanju čovjeka „prije biološkog određenja na pojedinu i nedjeljivu jedinku“ (str. 183). Zadnji prilog u cijeloj knjizi obrađuje pitanje samoubojstva i „slobodne smrti“. Poznati bečki psihijatar E. Ringel, osnivač međunarodne organizacije za suzbijanje samoubojstva (njegova knjiga o samoubojstvu „Da odbaciš život?“ prevedena je i na hrvatski) govori o „pre-suicidalnom sindromu“ (sužavanje svijesti, agresivnost protiv vlastite osobe, fantaziranja o samoubojstvu). Na postavljeno pitanje o „pravu na smrt“ taj i takav borac protiv samoubojstva odgovara pozitivno: „Takvo pravo ne može se staviti u pitanje. Ali čovjek ima pravo i na to da u kritičnim momentima, kad naiđe potreba, bude ljudi, ne samo liječnika nego i drugih zvanja, pa i laika (to bih htio osobito naglasiti), koji će biti spremni da mu pruže ruku te mu pomognu“ (str. 210–211). Vjerujem da će neki ovo pitanje malo drukčije formulirati.

Sve u svemu, knjiga je vrlo korisna da se uoče etičke implikacije „odgovornosti“, jednog od ključnih pojmova suvremene etike. Ona će dobro doći svima koji se bave etičkim pitanjima današnjice, a na to smo, htjeli ili ne htjeli, svi prisiljeni.

Marijan VALKOVIĆ

CHRISTLICHER GLAUBE IN MODERNER GESELLSCHAFT. Teilband 31, Quellenband 1: IM HAUS DER SPRACHE. Erarbeitet von Werner ROSS und Rudolf WALTER, Mit einem Essay von Werner Ross, Herder, Freiburg 1983, str. 400; Teilband 36, Quellenband 6: IM ANGESICHT DES TODES LEBEN. Mit einem Essay erarbeitet von Robert Scherer, Freiburg 1983, str. 342.

U dva navrata prikazali smo čitateljima „Bogoslovske smotre“ novu njemačku enciklopedijsku biblioteku u 30 tematskih svezaka

„Kršćanska vjera u modernom društvu“ (BS 4/1982, str. 621–623 i 1/1984, str. 168–172). Vrlo kratko iznijeli smo sadržaj i opisali narav ove „enciklopedijske biblioteke“, koja upotpunjava i životno aktualizira poznate standardne enciklopedije iste izdavačke kuće „Lexikon für Theologie und Kirche“ i „Sacramentum mundi“.

Urednici ove nove „enciklopedijske biblioteke“ (od kojih su se dvojica već preselila u vječnost: Bernhard Welte i Karl Rahner) došli su na originalnu misao da ovo veliko djelo upotpune daljnjim svezcima koji bi sadržavali „izvore“ (Quellenbände). Plan predviđa sedam svezaka takvih „izvora“: U kući jezika, U krugu prirode, Živjeti zajedno, O smislu povijesti, O djelatnom životu, Živjeti pred licem smrti i U traganju za neuhvatljivim Bogom. Ovdje prikazujemo dva dosada izišla sveska (treći svezak „O djelatnom životu“ izišao je nakon što je ovaj prikaz već bio napisan, pa ćemo ga prikazati naknadno). Svezak izvora 1 (svezak 31. cijele enciklopedije): „U kući jezika“.

Tekstove su sabrali i uredili Werner Ross i Rudolf Walter, a kratak ali jezgrovit uvodni esej napisao je Werner Ross, profesor komparativne književnosti, pisac i publicist. Naslov je posuđen od Heideggera, koji je jezik smatrao „kućom bitka“.

Sistematski o pitanju jezika govori 2. svezak enciklopedije, kad je riječ o „književnom i religioznom jeziku“ (P. Ricoeur/R. Brinkmann/ J. J. Petuchowski/ M. Seckler), o „umjetnosti i vjeri“ (A. Halder/ W. Welsch) i o „mitu i znanosti“ (H. G. Gadamer).

Ovaj 1. „svezak izvora“ želi sistematskim raspravljanjima dodati svojevrstan sadržaj. Ne ide za pojmovnom jasnoćom i stručnom analizom, nego želi pomoći da putem biblijskih, književnih i pjesničkih tekstova uspijemo naslutiti i, barem djelomično, doživjeti čar i dubinsko značenje ljudskog jezika (govora).

Takva dopuna i takav pristup danas su krajnje potrebni, kad filozofija jezika i strukturalna analiza (à la Wittgenstein i Chomsky) previše suzuju jezik na logičku i matematičku dimenziju, koja je naša idealnu primjenu na području kompjutera.

Ova „antologija“ (dakako nepotpuna) želi upravo odvratiti od takva sužavanja ljudskog jezika. Time se nikako ne želi zabaciti ono pozitivno u filozofiji jezika i u strukturalnoj analizi, nego se želi podsjetiti, koliko je to moguće, i na druge dimenzije ljudskog jezika koje su presudne da bismo ga shvatili doista ljudski i cjelovito.

Svezak ima deset poglavlja. Prvo nosi naslov: „U početku bijaše Riječ. Božansko i ljudsko porijeklo“. Početak Ivanova proslava (nastavljajući starozavjetne ideje o mudrosti i logosu) daje ono teološko izvorište ljudskog govora i ljudskog jezika. Ostala su poglavlja: „Smisao imena“, „Riječi“ (Worte und Wörter), „Razgovarati zajedno“, „Moć dobrih i